

Η Τέχνη στην Υπηρεσία της Ενίσχυσης της Φωνολογικής Επίγνωσης: Παραγωγή Ψηφιοποιημένου Υλικού για Παιδιά Προσχολικής Ηλικίας

Μαρίνα Σωτηροπούλου – Ζορπαλά

Πανεπιστήμιο Κρήτης
marinazorb@edc.uoc.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην εργασία αυτή παρουσιάζονται ψηφιακές δραστηριότητες, που κατασκευάστηκαν με στόχο την αισθητική προσέγγιση της φωνολογικής εξάσκησης των παιδιών που φοιτούν σε ελληνόφωνα νηπιαγωγεία. Το πνεύμα, η στοχοθεσία και τα χαρακτηριστικά των δραστηριοτήτων βασίζονται σε σύγχρονες έρευνες, που συσχετίζουν τη γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού με την ενασχόλησή του με καλλιτεχνικές δράσεις. Ακολουθεί η περιγραφή δοκιμαστικών εφαρμογών των δραστηριοτήτων που παρήχθησαν. Κατά τη διαδικασία αυτή, εντοπίστηκαν μορφές συμπεριφοράς, οι οποίες ενδέχεται να οφείλονται στον αισθητικό χαρακτήρα των δραστηριοτήτων. Πρόκειται για αντιδράσεις των νηπίων, οι οποίες αποτελούν ενδείξεις μιας γενικής βελτίωσης στο μαθησιακό περιβάλλον της φωνολογικής επίγνωσης.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Ψηφιακές δραστηριότητες, Αισθητική προσέγγιση, Φωνολογική επίγνωση

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία, γίνεται ανάλυση της διαδικασίας, σύμφωνα με την οποία παράγεται και εφαρμόζεται δοκιμαστικά ένα ψηφιοποιημένο παιδαγωγικό υλικό, και συγκεκριμένα δραστηριότητες κατάλληλες για παιδιά 5-6 ετών. Οι δραστηριότητες αυτές παρήχθησαν στο πλαίσιο του διασυνοριακού Προγράμματος Interreg III, με τίτλο «ο ψηφιακός κόσμος της Προσχολικής Εκπαίδευσης», το οποίο έχει θέσει ως στόχο την κατασκευή μίας ηλεκτρονικής πύλης (portal), για την Προσχολική Εκπαίδευση, στην Ελλάδα και την Κύπρο. Από τις θεματικές ενότητες που καλύπτονται, το Πανεπιστήμιο Κρήτης, και συγκεκριμένα το Εργαστήριο Παιδαγωγικών Ερευνών και Εφαρμογών του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης επεξεργάστηκε τη θεματική ενότητα της Γλώσσας και πιο ειδικά την παράμετρο της φωνολογικής επίγνωσης του μικρού παιδιού.

«Φωνολογική επίγνωση» (phonological awareness) καλείται η ικανότητα των παιδιών να μπορούν να διακρίνουν και να χειρίζονται τις φωνολογικές μονάδες του προφορικού λόγου. Μελέτες στο διεθνή επιστημονικό χώρο έχουν δείξει ότι η φωνολογική επίγνωση είναι μια απολύτως απαραίτητη ικανότητα για την εκμάθηση της ανάγνωσης και της γραφής, μια ικανότητα η οποία εάν ενισχυθεί κατά την προσχολική ηλικία έχει θετική επίδραση στην εκμάθηση του γραπτού λόγου (Τάφα, 2001, σελ. 27-42).

Οι δραστηριότητες που παρουσιάζονται στη συνέχεια έχουν ειδικό ενδιαφέρον, επειδή είναι ασκήσεις αισθητικής αγωγής, ενώ ταυτόχρονα προάγουν τη φωνολογική επίγνωση των μικρών παιδιών και είναι διαδικαστικά ενταγμένες στην διδασκαλία της. Η μελέτη της Τέχνης ως παράγοντα του μαθησιακού περιβάλλοντος μπορεί να θεωρηθεί μέρος ενός γενικότερου ερευνητικού πεδίου, το οποίο στη σύγχρονη βιβλιογραφία συνήθως αναφέρεται υπό τον αγγλοσαξονικό όρο «arts-based teaching and learning» (Rooney, 2004). Χάρη στον πρόσφατο αυτόν προσανατολισμό της αισθητικής αγωγής, μελετώνται, αναφορικά με την επίδραση της Τέχνης στη διδασκαλία και τη μάθηση, ενδιαφέρουσες παράμετροι σε κοινωνικό, συναισθηματικό και νοητικό επίπεδο. Με αυτή τη βάση, το ψηφιοποιημένο υλικό, που παρήχθη μπορεί να θεωρηθεί κατάλληλο ειδικά για την «αισθητική προσέγγιση» (Σωτηροπούλου – Ζορμπαλά, 2007) της φωνολογικής επίγνωσης των νηπίων.

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΕΡΕΥΝΩΝ

Στέρεη βάση για την εργασία αυτή προέκυψε από τη διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στην καλλιτεχνική δραστηριοποίηση των μικρών παιδιών και στη γλωσσική τους ανάπτυξη. Ωστόσο, ενώ έχουν γίνει μελέτες για τη συμβολή της μουσικής και του θεάτρου στη διδασκαλία και τη μάθηση της Γλώσσας, ελάχιστα είναι τα δεδομένα για την ανάλογη συμβολή της κίνησης και του χορού ή των εικαστικών τεχνών (Catterall, 2002* Rooney, 2004).

Αναλυτικότερα, έχει αποδειχθεί αιτιώδης σχέση ανάμεσα στη μουσική εκπαίδευση των μικρών παιδιών και τη χωρο-χρονική αντίληψη, η οποία, ως γνωστόν, επηρεάζει τις δεξιότητες γραφής και ανάγνωσης (Bilhartz, Bruhn, & Olson, 2000* Butzlaff, 2000* Rauscher, Shaw, Levine, Wright, Dennis, & Newcomb, 1997). Ακόμη πιο ισχυρή φάνηκε η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ θεατρικής δραστηριοποίησης και γλωσσικής ανάπτυξης. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρήθηκε βελτίωση της επίδοσης των παιδιών στην ανάγνωση, την κατανόηση γραπτών και προφορικών κειμένων και τη γραφή, μέσω του θεατρικού παιχνιδιού (Fink, 1976* Pellegrini, 1980* Podlozny, 2000* Winner, & Hetland, 2000). Οι βελτιωμένες γλωσσικές δεξιότητες, μάλιστα, δεν παρατηρήθηκαν μόνο στα κείμενα που είχαν προσεγγίσει τα παιδιά με θεατρικές δραστηριότητες, αλλά και σε άλλα. Ως μικροί εκτιμήθηκαν οι συσχετισμοί μεταξύ των δραστηριοτήτων χορού και των αναγνωστικών δεξιοτήτων (Deasy, 2002) και μεταξύ της συστηματικής ενασχόλησης των παιδιών με τη ζωγραφική και τη βελτίωσή τους σε τεστ γραφής και ετοιμότητας ανάγνωσης (Burger & Winner, 2000* Wilhelm, 1995). Επίσης, πολύ σημαντικά συμπεράσματα προέκυψαν ως προς την επίδραση της Τέχνης κατά τη διδασκαλία της Γλώσσας, σε επίπεδο κοινωνικό και συναισθηματικό. Προς αυτή την κατεύθυνση, διαπιστώθηκε η θετική επιρροή των «πλουσίων» σε δραστηριότητες τέχνης προγραμμαμάτων, σε παιδιά με διαφορετικές πολιτισμικές καταβολές, αλλά και σε παιδιά με χαμηλή σχολική επίδοση (Ingram & Riedel, 2003). Επιπλέον, καταγράφηκε αύξηση κινήτρων μάθησης και συμμετοχής, καλύτερες διαπροσωπικές σχέσεις, επιθυμία συνεργασίας και άνοδος της αυτοπεποίθησης. (Catterall, 2002* Darby, & Catterall, 1994* Ingram & Riedel, 2003). Τέλος, θετικά επηρεάστηκαν από την Τέχνη και οι εκπαιδευτικοί, οι οποίοι φάνηκαν δημιουργικότεροι και πιο ενθουσιώδεις (Eisner, 2002* University of British Columbia, 2003).

Σε σχέση με την παρούσα εργασία, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι τα ευρήματα αυτά ήταν πιο σημαντικά στα προγράμματα που η Τέχνη ήταν «ενσωματωμένη» (integrated) στις διαδικασίες μάθησης (Catterall, 2002) και αποτελούσε δομικό στοιχείο της μαθησιακής διαδικασίας ενός συγκεκριμένου διδασκόμενου θέματος (Ingram & Riedel, 2003).

ΣΤΟΧΟΙ – ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ - ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

Με βάση αυτά τα ευρήματα, υποθέσαμε ότι οι δραστηριότητες τέχνης θα μπορούσαν να αποτελέσουν τη διδακτική προσέγγιση εξειδικευμένων γλωσσικών θεμάτων, όπως των φωνολογικών εννοιών και φαινομένων, που διαπραγματεύονται τα παιδιά 5-6 ετών. Για το εγχείρημα αυτό, ήταν απαραίτητο να δημιουργηθούν ειδικές δραστηριότητες, οι οποίες να ενσωματωθούν (Ingram & Riedel, 2003) στη διαδικασία της ενίσχυσης φωνολογικών δεξιοτήτων. Τα αισθητικά στοιχεία των δραστηριοτήτων είναι κυρίως μουσικά και θεατρικά.

Επιδίωξη των δραστηριοτήτων είναι η ενεργοποίηση πολλαπλών μορφών αντίληψης (Gardner, 1993) των διδασκόμενων φωνολογικών θεμάτων και η διευκόλυνση της οικοδόμησης της γνώσης με διαδικασίες αυθεντικές που έχουν νόημα για το παιδί. Σκόπιμη επιλογή, επίσης, αποτελεί η ψηφιακή μορφή των δραστηριοτήτων, ώστε οι καταστάσεις που παρουσιάζονται στο νήπιο να σχετίζονται με την καθημερινή εμπειρία του, αλλά ταυτόχρονα να υπερβαίνουν τα όρια των βιωμάτων του (Βρασίδης & Ζεμπύλας, χ.χ.). Ο ηλεκτρονικός υπολογιστής αξιοποιείται ως γνωστικό αντικείμενο, πηγή πληροφόρησης, διδακτικό μέσο, γνωστικό εργαλείο και μέσο άτυπης μάθησης (Ζαράνης & Οικονομίδης, 2007).

Από τις τρεις δραστηριότητες που δοκιμάστηκαν, ενδεικτικά, περιγράφεται η δραστηριότητα με τίτλο «ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ». Βασίζεται σε μία τυπική φωνολογική οδηγία, σύμφωνα με την οποία τα νήπια πρέπει να βρουν μία λέξη που αρχίζει με την ίδια «φωνή», με την οποία αρχίζει μία άλλη δεδομένη λέξη. Στη δραστηριότητα, η εντολή δίνεται με δίστιχα ή τρίστιχα αινίγματα: π.χ. «απ' την ίδια τη φωνή που αρχίζει το καπέλο, αρχίζει και αυτή που για δώρο θέλω». Τότε, στην οθόνη εμφανίζονται τρεις εικόνες, εκ των οποίων η μία μόνο είναι σωστή. Το παιδί - παίκτης, για να τη βρει πρέπει να ενεργοποιήσει τις φωνολογικές ή τις αισθητικές του «δυνάμεις», ή το συνδυασμό αυτών. Φωνολογικά απαιτείται η αναγνώριση και απόλειψη του αρχικού φωνήματος και η εύρεση λέξεων από το ίδιο φώνημα. Ταυτόχρονα, η δραστηριότητα περιλαμβάνει θεατρικές μεταβλητές, αφού οι απαγγελίες των αινιμάτων γίνονται από ψηφιακά σχεδιασμένους χαρακτήρες, στους οποίους ταιριάζει η σωστή απάντηση. Εξάλλου, τα στίχια αποτελούν ένα αισθητικό περιβάλλον, που εντάσσει τα παιδιά σε μία ρυθμική δομή, η οποία σκόπιμα δεν απέχει από εκείνη των παραδοσιακών αινιμάτων.

ΔΙΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ - ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Σκοπός των προκαταρκτικών εφαρμογών των ψηφιακών δραστηριοτήτων, μέσα από τις οποίες προσεγγίζεται αισθητικά η φωνολογική εξάσκηση, είναι να ανιχνευτούν οι μορφές συμπεριφοράς που προκαλούνται στα παιδιά-παίκτες και που θα μπορούσαν να οφείλονται στον αισθητικό παράγοντα. Ειδικότερα, διερευνώνται μορφές συμπεριφοράς που αποκαλύπτουν πώς αντιλαμβάνονται

τα νήπια τη διδασκόμενη γνώση, δηλαδή, ενδείξεις λεκτικής και λογικής αντίληψης, αλλά και κιναισθητικής, ηχητικής - μουσικής, χωρικής, διαπροσωπικής, ενδοπροσωπικής, οι οποίες δεν παρατηρούνται συνήθως στις παραδοσιακές διδακτικές προσεγγίσεις. Η καταγραφή αυτή θεωρήθηκε χρήσιμη για τον προσανατολισμό μελλοντικών ερευνών, στις οποίες η Τέχνη θα εξεταστεί ως παράγοντας «αισθητικής προσέγγισης» και βελτίωσης του μαθησιακού περιβάλλοντος της φωνολογικής επίγνωσης.

Ο αριθμός των υποκειμένων προαποφασίστηκε να είναι 15 νήπια, τα οποία ερευνήθηκαν σε εξατομικευμένες συναντήσεις. Η μικροέρευνα αυτή έλαβε χώρα σε δύο νηπιαγωγεία της Αθήνας, ένα ιδιωτικό ολοήμερο και ένα δημόσιο με κλασικό πρόγραμμα. Εξετάστηκαν τα νήπια με ζυγό αριθμό στον κατάλογο παρουσιών τους, συνολικά 9 κορίτσια και 6 αγόρια. Κάθε παιδί, κατά τη μοναδική εξέτασή του, έπαιξε τρεις ψηφιακές δραστηριότητες, με την ίδια σειρά (Ανιγμάτα, Χορωδία, Μαντέματα). Η κάθε συνάντηση διήρκεσε 18-23 λεπτά.

Η καταγραφή των δεδομένων έγινε με βιντεοσκόπηση, με σημειώσεις κατά τη διάρκεια και αμέσως μετά από την κάθε εφαρμογή και με συμπλήρωση προκατασκευασμένου καταλόγου αναμενόμενων αντιδράσεων των παιδιών. Στην ανάλυση, αρχικά συμπληρώθηκε ο κατάλογος από αντιδράσεις που δεν είχαν προβλεφθεί και κατόπιν καταγράφηκε η συχνότητα εμφάνισης της κάθε μορφής συμπεριφοράς. Τα δεδομένα αυτά κατατίθενται στον ακόλουθο πίνακα. Για κάποιες μορφές συμπεριφοράς που αφορούν τη γενική στάση των παιδιών απέναντι στις δραστηριότητες κατατίθεται σε πόσα νήπια παρατηρήθηκαν έκδηλα. Για κάποιες άλλες, οι οποίες θα μπορούσαν να αφορούν τη στάση των νηπίων απέναντι σε συγκεκριμένη δραστηριότητα, κατατίθεται αν εκδηλώθηκαν σε μία, δύο ή και στις τρεις δραστηριότητες.

Πίνακας: Μορφές συμπεριφοράς των νηπίων κατά την πιλοτική εφαρμογή ψηφιακών δραστηριοτήτων για την αισθητική προσέγγιση της φωνολογικής επίγνωσης

α/α	Υψηλά επίπεδα συγκέντρωσης	Συχνότητα (f)	Ποσοστό %
1	Ναι	1	6,7
2	Όχι	14	93,3
Υψηλό επίπεδο ενδιαφέροντος για την ψηφιακή μοοφή των δραστηριοτήτων		Συχνότητα (f)	Ποσοστό %
1	Ναι	1	6,7
2	Όχι	14	93,3
Εκδήλωση χαράς όποτε οι απαντήσεις ήταν σωστές		Συχνότητα (f)	Ποσοστό %
1	Ναι	0	0
2	Όχι	15	100
Απουσία ενδείξεων ανίας και κούρασης		Συχνότητα (f)	Ποσοστό %
1	Ναι	15	100
2	Όχι	0	0
Συσχετισμός των στοιχείων των δραστηριοτήτων με την καθημερινή εμπειρία των νηπίων		Συχνότητα (f)	Ποσοστό %
1	Καμία δραστηριότητα	2	13,3

2	Μία δραστηριότητα	2	13,3
3	Δύο δραστηριότητες	5	33,3
4	Τρεις δραστηριότητες	6	40
	Έκφραση θετικών σχολίων για τις δραστηριότητες	Συχνότητα (f)	Ποσοστό %
1	Καμία δραστηριότητα	1	6,7
2	Μία δραστηριότητα	1	6,7
3	Δύο δραστηριότητες	8	53,3
4	Τρεις δραστηριότητες	5	33,3
	Εύθυμη διάθεση-χιούμορ σχετικά με τα στοιχεία των δραστηριοτήτων	Συχνότητα (f)	Ποσοστό %
1	Καμία δραστηριότητα	4	26,7
2	Μία δραστηριότητα	3	20
3	Δύο δραστηριότητες	5	33,3
4	Τρεις δραστηριότητες	3	20
	Ένταξη στοιχείων φαντασίας	Συχνότητα (f)	Ποσοστό %
1	Καμία δραστηριότητα	2	13,3
2	Μία δραστηριότητα	8	53,3
3	Δύο δραστηριότητες	2	13,3
4	Τρεις δραστηριότητες	3	20
	Ανάδυση μη προγραμματισμένων καταστάσεων μάθησης	Συχνότητα (f)	Ποσοστό %
1	Καμία δραστηριότητα	1	6,7
2	Μία δραστηριότητα	0	0
3	Δύο δραστηριότητες	9	60
4	Τρεις δραστηριότητες	5	33,3
	Λεκτική επεξεργασία των φωνολογικών δεδομένων	Συχνότητα (f)	Ποσοστό %
1	Καμία δραστηριότητα	1	6,7
2	Μία δραστηριότητα	2	13,3
3	Δύο δραστηριότητες	3	20
4	Τρεις δραστηριότητες	9	60
	Λογική επεξεργασία των φωνολογικών δεδομένων	Συχνότητα (f)	Ποσοστό %
1	Καμία δραστηριότητα	1	6,7
2	Μία δραστηριότητα	2	13,3
3	Δύο δραστηριότητες	4	26,7
4	Τρεις δραστηριότητες	8	53,3
	Ηχητική – μουσική επεξεργασία των φωνολογικών δεδομένων	Συχνότητα (f)	Ποσοστό %
1	Καμία δραστηριότητα	3	20
2	Μία δραστηριότητα	8	53,3
3	Δύο δραστηριότητες	0	0
4	Τρεις δραστηριότητες	4	26,7
	Χωρική επεξεργασία των φωνολογικών δεδομένων	Συχνότητα (f)	Ποσοστό %
1	Καμία δραστηριότητα	4	26,7
2	Μία δραστηριότητα	8	53,3
3	Δύο δραστηριότητες	2	13,3
4	Τρεις δραστηριότητες	1	6,7

Κιναισθητική επεξεργασία των φωνολογικών δεδομένων		Συχνότητα (f)	Ποσοστό %
1	Καμία δραστηριότητα	3	20
2	Μία δραστηριότητα	9	60
3	Δύο δραστηριότητες	1	6,7
4	Τρεις δραστηριότητες	2	13,3
Διαπροσωπική επεξεργασία των φωνολογικών δεδομένων		Συχνότητα (f)	Ποσοστό %
1	Καμία δραστηριότητα	3	20
2	Μία δραστηριότητα	8	53,3
3	Δύο δραστηριότητες	1	6,7
4	Τρεις δραστηριότητες	3	20
Ενδοπροσωπική επεξεργασία των φωνολογικών δεδομένων		Συχνότητα (f)	Ποσοστό %
1	Καμία δραστηριότητα	0	0
2	Μία δραστηριότητα	7	46,7
3	Δύο δραστηριότητες	4	26,7
4	Τρεις δραστηριότητες	4	26,7

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Πώς μπορούν να συνδυάζονται τόσο διαφορετικοί στόχοι, όπως η φωνολογική και η αισθητική ανάπτυξη; Γίνεται στο πλαίσιο της φωνολογικής εξάσκησης να προϋποτίθεται η αισθητική δραστηριοποίηση, αλλά και το αντίστροφο; Εμπλουτίζεται, έτσι, η μαθησιακή και διδακτική διαδικασία; Μπορεί η χρήση νέων τεχνολογιών να αξιοποιηθεί σε προσεγγίσεις τέτοιου τύπου; Μήπως, μάλιστα, η αισθητική συνιστώσα λειτουργεί ως πόλος έλξης προς την εκπαιδευτική χρήση των υπολογιστών; Κατά την εφαρμογή των ψηφιακών δραστηριοτήτων, που παρήχθησαν ειδικά για τη διερεύνηση αυτών των ερωτημάτων, φάνηκε ότι μια μουσική ή θεατρική κατάσταση μπορεί να αποτελεί είτε ερέθισμα για να λειτουργήσουν τα παιδιά φωνολογικά είτε πεδίο για να εκφράσουν τον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύουν τα φωνολογικά φαινόμενα που μαθαίνουν. Ακόμη, αναδείχθηκαν ενδείξεις μιας ποικιλίας τρόπων σκέψης (Gardner (1993, 1999), καθώς και μορφές συμπεριφοράς που φανερώνουν συναισθηματική και κοινωνική προσέγγιση της διδασκόμενης γνώσης, από τα νήπια. Επίσης, η διαδικασία είχε παιδοκεντρικό χαρακτήρα και αποκαλύφθηκαν στοιχεία αναβάθμισης του μαθησιακού περιβάλλοντος, όπως συγκέντρωση, ενδιαφέρον, χαρά, απογοήτευση όταν η δραστηριότητα τελειώνει κ.ά. Τα δεδομένα αυτά, κατ' αναλογία με τις μετα-αναλύσεις των Deasy (2002), Rooney (2004), Stevenson (2006) και Winner & Hetland (2000), θα μπορούσαν να αποδοθούν στον καλλιτεχνικό – αισθητικό χαρακτήρα των δραστηριοτήτων. Σημαντικό επιπλέον στοιχείο που προέκυψε είναι τα διάφορα δημιουργικά χαρακτηριστικά στη συμπεριφορά των παιδιών (χιούμορ, φαντασία), τα οποία έγιναν αισθητά, χωρίς να έχουν προβλεφθεί.

Συμπερασματικά, από τη δοκιμαστική εφαρμογή των ψηφιακών δραστηριοτήτων για την αισθητική προσέγγιση της φωνολογικής επίγνωσης, προκύπτει ότι η αναβάθμιση του μαθησιακού περιβάλλοντος χάρη στον παράγοντα «Τέχνη» δεν επηρεάζει θετικά μόνο τις γλωσσικές επιδόσεις των παιδιών, οι οποίες ελέγχονται

μέσα από μετρήσιμα και γνωστικά τεστ (γραφής, ανάγνωσης, φωνολογικής επίγνωσης). Για να αναδειχθεί το όφελος που απορρέει από την καλλιτεχνική δραστηριοποίηση των παιδιών κατά τη φωνολογική τους εξάσκηση, πρέπει να ερευνηθούν ο χαρακτήρας των διαδικασιών, τα κίνητρα συμμετοχής των παιδιών, τα δείγματα αυτοπεποίθησης, περιέργειας και ενεργητικότητας, τα δείγματα πρωτοτυπίας και φαντασίας, η πολυπλευρικότητα της σκέψης τους κ.ά. Τα ζητήματα αυτά επιβάλλουν συνδυασμό ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων έρευνας. Έτσι η Τέχνη είναι δυνατό να μελετηθεί, όχι μόνο ως ένα γνωστικό αντικείμενο, ούτε μόνο ως ένα γνωστικό εργαλείο, αλλά και ως πεδίο δημιουργίας ενός νέου τύπου γνώσης, που σήμερα μας διαφεύγει (Eisner, 2002) και ως πεδίο που επιβεβαιώνει ότι «μια όμορφη ιδέα έχει πολύ περισσότερες πιθανότητες να είναι ορθή απ' ό τι μία άσχημη» (Περνονιάζ, όπως αναφέρεται στο Τσουκαλάς, 2001).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bilhartz, T., Bruhn, R., & Olson, J. (2000). The effect of early music training on child cognitive Development. *Journal of Applied Development Psychology*, 20, 4, 615-636.
- Burger, K., & Winner, E. (2000). Instruction in visual art: Can it help children learn to read? *The Journal of Aesthetic Education*, 34, 3-4, 277-293.
- Burton, J., Horowitz, R., & Abeles, H. (1999). *Learning in and through the arts: Curriculum implications*. New York: Teachers College, Columbia University.
- Butzlaff, R. (2000). Can music be used to teach reading? *The Journal of Aesthetic Education*, 34, 3-4, 167-178.
- Catterall, J.S. (2002). The arts and the transfer of learning. In R. Deasy (Ed.), *Critical links: Learning in the arts and student academic and social development*, (pp. 162-169). Washington D.C.: Art Education Partnership.
- Darby, J.T., & Catterall, J. S. (1994). The fourth R: The arts and learning. *Teachers College Record*, 96, 299-328.
- Deasy, R. (Ed.). (2002). *Critical links: Learning in the arts and student academic and social development*. Washington D.C.: Art Education Partnership.
- Eisner, E.W. (2002). What can education learn from the arts about the practice of education? *Journal of Curriculum and Supervision*, 18, 4-16.
- Fink, R. (1976). Role of imaginative play in cognitive development. *Psychological Reports*, 39, 895-906.
- Gardner, H. (1993). *Multiple intelligences: The theory in practice*. New York: Basic Books.
- Gardner, H. (1999). The happy meeting of multiple intelligences and the arts. In K. Graves – Desai (Ed.), *Harvard Education Letter* (15, 1-6, pp. 47-49). Cambridge, MA: Harvard Graduate School of Education.
- Ingram, D., & Riedel, E. (2003). *Arts for academic achievement: What does arts integration do for students*. University of Minnesota: Center for Applied Research and Educational Improvement, College of Education and Human Development.
- Pellegrini, A. (1980). Symbolic functioning and children's early writing: Relation between kindergarteners' play and isolated word writing fluency. *Early*

- Childhood Education*, EDRS number ED 201 407, 1-15.
- Podlozny, A. (2000). Strengthening verbal skills through the use of classroom drama: A clear link. *The Journal of Aesthetic Education*, 34, 3-4, 239-276.
- Rauscher, F., Shaw, G., Levine, L., Wright, E., Dennis, W. & Newcomb, R. (1997). Music training causes long-term enhancement of preschool children's spatial-temporal reasoning. *Neurological Research*, 19, 2-8.
- Rooney, R. (2004). *Arts – based teaching and learning. Review of the Literature*. VSA Arts, Washington DC: WESTAT Rockville, Maryland. Retrieved April, 20, 2006, from http://www.vsarts.org/documents/resources/research/VSAarts_Lit_Rev5-28.pdf.
- Stevenson, L. (2006). The Arts: New Possibilities for Teaching and Learning. *Research Principal's Review*, 1, 2, 1-6.
- University of British Columbia, (2003). *Arts-based teaching and learning technologies*. Vancouver, Canada: Department of Curriculum Studies.
- Wilhelm, J. (1995). Reading is seeing. Using visual response to improve the literacy reading of reluctant readers. *Journal of reading behavior*, 27, 4, 457-503.
- Winner, E., & Hetland, L. (2000). The Arts and Academic Achievement: What the Evidence Shows. In E. Winner & L. Hetland (Eds.) *Full Set of Articles Published in The Journal of Aesthetic Education* (34, 3-4, pp. 2-11). University Illinois Press.
- Βρασιδάς, Χ., & Ζεμπύλας, Μ.(χ.χ.). Σύγχρονα παιδαγωγικά μοντέλα και ο ρόλος της εκπαιδευτικής τεχνολογίας. Retrieved April, 20, 2006, from <http://vrasidas.intercol.edu/educ534/vrasZembPetrou.doc>.
- Ζαράνης, Ν., & Οικονομίδης, Β. (2007). *Οι τεχνολογίες της πληροφορίας και των επικοινωνιών στην προσχολική εκπαίδευση*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Σωτηροπούλου – Ζορμπάλα, Μ. (2007). *Κάθε μέρα προεμέρα. Αισθητική προσέγγιση της γνώσης στο νηπιαγωγείο και το δημοτικό σχολείο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Τάφα, Ε. (2001). *Ανάγνωση και Γραφή στην Προσχολική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ελλ. Γράμματα.
- Τσουκαλάς, Ι. (21/1/2001). Το συγνηθισμένο επίπεδο της επιστημονικής ανακάλυψης φαίνεται να έχει τις ίδιες ψυχολογικές ποιότητες με αυτές του καλλιτέχνη, *Βήμα*, Αρ. Φύλλου 13172.